

Våldtäktsbrottet enligt norsk rätt

De norska kvinnor som bildat Juridisk Rådgivning for Kvinner (JURK) i Oslo, diskuterar här utifrån sina erfarenheter polisens och rättens inställning till kvinnor som utsatts för våldtäkt. De tar också upp till kritisk granskning ett förslag till nya regler om advokathjälp utifrån sitt remissvar på detta.

Juridisk Rådgivning for Kvinner (JURK) är en rättshjälpsorganisation knuten till Oslo universitet. Rådgivarna är kvinnliga juridikstudenter och vi ger hjälp enbart åt kvinnor. Syftet med verksamheten är att bekämpa kvinnoförtryck. Som jurister vill vi använda vår kunskap om lagstiftningen till att förbättra kvinnans rättsliga ställning.

Förutom med rådgivning arbetar vi i sk tvärgrupper, där vi driver ett mera principiellt arbete. En av dessa grupper har under ett år haft våldtäkt som sitt specialområde. I det sammanhanget har vi lämnat remissvar på ett utkast med nya regler om advokathjälp åt våldtäktsoffer. Utkastet lämnades av justitiedepartementet i december 1980. Vi återkommer längre fram i artikeln till remissvaret.

Den norska strafflagens våldtäktsparagraf

Huvudbestämmelsen om våldtäkt är strafflagens § 192 (lag av den 22 maj 1902) som bestraffar tilltvingande av otuktigt umgänge. Tvånget innebär våld eller framkallande av fruktan för någons liv eller hälsa.

Praxis visar att det ofta inte blir aktuellt med åtal om den våldtagna inte kan visa synliga märken efter våld. Det vill säga att fall där gärningsmannen genomdrivit sin vilja enbart genom att framkalla fruktan, men utan att skada, tex genom att sätta en kniv mot offrets strupe, inte så ofta bestraffas. Detta be-

ror delvis på bevisproblem. Men paragrafen fungerar inte i praktiken så som den var avsedd. När fysisk skada inte har vållats den våldtagna kvinnan har vi exempel ur rättspraxis som visar att detta närmast betraktas som en förmildrande omständighet.

Otuktigt umgänge som bestraffas enligt § 192 är ett begrepp som innefattar samlag, vilket betraktas som en kvalificerad form av otuktigt umgänge. Våldtäkt i juridisk mening är alltså inte bara tilltvingande av samlag utan också andra sexuella surrogathandlingar. Det krävs med andra ord inte att gärningsmannen har uppnått samlag för att han ska kunna dömas för våldtäkt.

Det görs heller inte något undantag om våldtäkten skett inom äktenskapet. Men sådana fall anmäls sällan. 1974 blev för första gången en man dömd för våldtäkt mot sin hustru. Det var emellertid fråga om ett osedvanligt grovt våldtäktsfall.

För att straff ska kunna utdömas kräver strafflagens § 192 uppsåtlig handling, det vill säga att gärningsmannen var medveten om vad han företog sig och med vilje utförde den handling som straffbestämmelsen gäller. Det är därför som gärningsmannen ofta hävdar att kvinnan samtyckt, om han nu alls går med på att sexuellt umgänge ägt rum. Det hela blir då en bevisfråga och en fråga om rätten godtar mannens förklaring att han inte handlat med uppsåt. Om han inte handlat uppsåtligt, kan han inte dömas för våldtäkt.

Hur JURK har arbetat med våldtäkt

Som utgångspunkt läste vi en del litteratur i ämnet. Här kan nämnas

Asta Magni Lykkjen: *Voldtekt — ei bok om kvinneundertrykking*,

Susan Brown Miller: *Voldtekt, myter og fakta*,

Tove Stang Dahl: *Kvinner som ofre* (stencil i kvinnorätt vid Oslo universitet),

Nordisk Kriminalkronike 1980, recenserad i *Forbrukerrapporten* nr 7 1980.

Men utöver detta gick vi mera aktivt till väga. Vi har varit närvarande vid domstolsförhandlingar om våldtäkt. Dessutom har vi tagit kontakt med polisen här i Oslo, därför att vi ville samla upplysningar om anmälning av våldtäkt.

Våldtagna kvinnors rättsliga ställning vid anmälningen

Polisen är skyldig att ta emot anmälningar om våldtäkt. Sådana anmälningar tas emot på kriminalvaktkontoren vid de stora polismyndigheter som har särskild kriminalavdelning, inte på polisstationerna i stadsdelarna. Hos myndigheter som inte har egen kriminalavdelning tas anmälningen vanligen emot på de lokala polisstationerna, av den/dem som råkar ha vakten.

På de större poliskontoren är det ofta möjligt att bli förhörd av en kvinnlig konstapel, om den våldtagna så önskar. På kriminalvaktkontoret i Oslo finns alltid en eller två kvinnliga konstaplar till hands. Ute i landet är det oftast omöjligt att bli förhörd av en kvinna på grund av bristen på kvinnliga konstaplar.

På kriminalavdelningen hos polismyndigheten i Oslo tycks man inte se särskilt positivt på kvinnor som insisterar på att bli förhörda av en kvinnlig konstapel. Man hävdar där att en 'vuxen' kvinna enligt deras erfarenhet inte har något emot att bli förhörd av en man. De antog tvärtom att det var lättare för den våldtagna att förklara sig inför en man. Som vi ser det finns det anledning att sätta frågetecken vid det antagandet.

Den våldtagna kvinnan kan också ha sällskap med under det förhör som görs vid anmälningen. Det finns ingen grund att neka detta. Men polisen ser tämligen negativt på sådant sällskap. Vår erfarenhet säger att polisen

vänder detta med bristande regler till sin fördel och hävdar att det inte finns några regler som tillåter sällskap. Det hävdas också att när man första gången går med på att låta sig förhöras av polisen, är det polisens sak att avgöra vem som ska vara närvarande. På kriminalavdelningen i Oslo karaktäriserades sådant sällskap som 'påhäng'. Detta var emellertid inget 'problem' för polisen, för det var sällan någon uttryckte önskan om att ha någon med sig under förhöret.

Frågan är hur många som egentligen känner till denna möjlighet. Polisen upplyser i alla fall inte om den. JURK har genom hänvändelse till justitiedepartementet förslagit att man i åtalsinstruktionen tar in särskilda bestämmelser om sällskap vid förhör. Förslaget går ut på en uttrycklig bestämmelse om att den våldtagna ska ha rätt att under polisförhör ta med sällskap som hon själv väljer. Polisen ska vara skyldig att upplysa kvinnan om denna rätt. (Jfr odelstingsproposition nr 35 (1978—79) om ny strafflag, s 150—51, kommentar till § 134.)

Förslaget får inte så stor praktisk betydelse när reglerna om advokathjälp till förfördelade i våldtäktsärenden träder i kraft.

Den förhörande poliskonstapeln fyller i en anmälningsrapport med data om anmälaren; en beskrivning av vad som hände före, under och efter våldtäkten. Kvinnans bekantskap med gärningsmannen måste också uppges. Det finns inget fastlagt frågeschema för dessa anmälningar, och konstaplarna får ingen speciell instruktion eller undervisning om anmälning av våldtäkt. Konstapeln har därför rätt fria händer med avseende på vilka frågor han/hon ställer under förhöret. Det är förvisso mot bakgrund av detta som i Oslo anmälan bara kan tas emot på kriminalvaktkontoret, där konstaplar med särskild erfarenhet på området handlar anmälningarna. Polisen menar att även detta bidrar till att neutralisera konstapelns eventuella subjektiva synpunkter på fallet. Vi menar däremot att detta inte är någon garanti för att anmälningsrapporten inte skall präglas av konstapelns subjektiva värderingar med grund i sociala myter om och social syn på våldtäkt. Enligt den är det bara vissa kvinnor som kan våldtas och endast vissa män som våldtar. Om t ex våldtäktsoffret är en mycket

ung, oskuldsfull flicka och gärningsmannen en tidigare dömd sexualpsykopat, samt om våldtäkten sker på en mörk och öde väg, är grunden för trovärdighet lagd.

Med en sådan inställning blir polisen mycket ofta negativt inställd till den kvinna som kommer för att anmäla en våldtäkt.

Enligt åtalsinstruktionens § 20, moment 3, är polisen skyldig att lägga fram fallet för allmän åklagare när den förfördelade så kräver, även om polisen menar att bevisen i fallet är otillräckliga. På sedlighetsroteln i Oslo hävdar man att detta mycket sällan sker. Det finns därför inget skäl att tro, att så många känner till denna bestämmelse eller blir uppmärksammad på den av polisen.

Polisen erkänner att anmälning och behandling av ett våldtäktsfall i dag är så betungande, att kvinnor som inte känner sig *starkt* kränkta av en våldtäkt besparar sig mycket genom att låta bli att anmäla brottet.

Det finns som vi ser det anledning att här påpeka det stora antalet fall som blir nedlagda på grund av bevisläget. Av 137 utredda våldtäkter 1978 blev hela 63 fall nedlagda av detta skäl. Vid alla tillfällen hade polisundersökning inletts mot en eller flera personer. I endast 49 av fallen väcktes åtal. Siffrorna är inte unika för 1978.

Under förhöret har den våldtagna kvinnan ingen garanti mot att bli ställd inför obehagliga frågor. Intima frågor som kan vara mycket obehagliga är i viss utsträckning nödvändiga för att förklara vad slags brott som begåtts (otuktigt umgänge eller otuktig handling, försök till eller fullbordad våldtäkt osv). Straffbestämmelserna är nämligen olika för respektive brott. Men det är också helt klart att man hittills frågat om kvinnans tidigare sexuella erfarenheter, som grund för bedömning av vandel. Vi menar att detta inte har någon relevans för bedömningen av det enskilda våldtäktsfallet. Upplysningar om detta har enbart intresse när det gäller att placera kvinnan i en viss grupp eller kategori, och utifrån detta bedöma om hon är ett möjligt offer.

Det finns här anledning att fråga: måste en kvinna med ett aktivt sexualliv i högre grad än andra kvinnor räkna med att bli våldtagen? Räknas sexuella övergrepp mot dessa kvinnor kanske inte som våldtäkt? För att sätta saken

på sin spets står nog t ex prostituerade tämligen svaga i sammanhanget. Hos Oslopolisen försäkras man att även prostituerade tas på allvar, men att man hade intrycket att det i dessa fall ofta rörde sig om penningfrågor. Då tvecade man 'självklart' att starta en undersökning.

JURK har föreslagit att det även på denna punkt tas in särskilda regler i åtalsinstruktionen. De går ut på att man under förhör inte ska ställa frågor om kvinnans sexuella förflutna eller om annat som kan anses ligga utanför det enskilda fallet. Propositionen om ny strafflag har visserligen begränsat anledningarna att ställa frågor om detta, men det kommer även i fortsättningen att finnas möjlighet att fråga om en förfördelads sexuella förflutna. Rätten ska avgöra i vad utsträckning detta ska tillåtas. Ett villkor för sådana frågor är att de är av väsentlig betydelse som bevisning i fallet. Vi kan emellertid inte se att sådana upplysningar vid något tillfälle kan ha väsentlig betydelse som bevisning.

Det läggs också stor vikt vid vad kvinnan företog sig fram till dess att våldtäkten skedde. Inbjöd hon till att bli våldtagen? Hade hon gjort något som kunde betraktas som sexuella invitationer? Man svarar alltid jakande på denna fråga när kvinnor gör saker som alls inte har med sex att göra — att låta sig köras hem, följa med ut på trappan till en restaurang osv. Med andra ord: hon bryter mot normen för vad kvinnor enligt det rådande könsrollsmönstret kan och inte kan företa sig. Gör hon det får hon 'skylla sig själv' om hon utsätts för övergrepp. Detta betyder att kvinnors rörelsefrihet och handlingsfrihet i hög grad begränsas.

Utgångspunkten hos polisen är alltså ofta en bedömning av om man är ett möjligt våldtäktsoffer, inte det självklara att *var och en* har rätt att själv bestämma med *vem* och *när* man vill ha sexuell kontakt.

Vid polisförhöret behöver den våldtagna inte svara på alla frågor om hon inte önskar det. Vi tror emellertid att det är nödvändigt för att åtal ska väckas av polisen. I vilket fall som helst kommer polisen att inta en mycket negativ hållning till den våldtagna kvinnan om hon inte svarar på allt som hon blir tillfrågad om.

Det läggs också stor vikt vid den våldtagnas tillstånd vid anmälningen. Hon har störst möj-

lighet att bli trodd om hon kommer med synliga märken efter våld på kroppen och kläderna, dvs direkt från våldtäkten. Om hon där emot varit hemma och tvättat sig, bytt kläder, inte vågat sätta sig till sådant motvärn att hon råkat i skada eller väntat några dagar med att anmäla förhållandet, är det mycket ofta som hon bemöts med misstro hos polisen. Bevisproblemen kan förvisso vara stora i sådana fall. Men man har ändå rätt till ordentlig behandling hos polisen och självklart rätt att bli trodd.

På sedlighetsroteln i Oslo hävdades att många våldtäktsanmälningar var så löst grundade, att man oftare än vad som skedde borde be kvinnan tänka över saken några dagar. Ur kvinnans synpunkt betyder detta i regel att hon övertalas till att inte anmäla våldtäkten.

Den våldtagna kvinnan är heller inte skyldig att underkasta sig läkarundersökning, men det som vid en sådan kommer fram är ofta viktiga och enda bevis i fallet, och därför avgörande för om åtal överhuvudtaget blir väckt.

Under samtalen med polisen i Oslo framkom det tydligt att man också betonar ett perspektiv av intresseavvägning. Det hävdas att man måste se saken ur båda parter synvinkel. Man måste betänka att en fällande dom får mycket allvarliga följder för den svarande, sades det. Men detta har polisen ingen anledning att bedöma, det är domstolens sak.

Bakgrunden för utkastet till nya regler om advokathjälp åt våldtäktsoffer

Justitiedepartementet framlade i december 1980 förslag till nya bestämmelser om advokathjälp åt förfördelade i våldtäktsfall. Motiveringen till förslaget är:

Våldtäkt är ett allvarligt brott som kan få svåra följder för offret, både fysiskt och psykiskt. En återupplevelse av våldtäkten i samband med redogörelse inför polis och domare är ofta en svår påfrestning. Å andra sidan är den förfördelades redogörelse vanligen ett viktigt bevis i fallet. I de flesta våldtäktsfall finns inga vittnen till vad som skett, och det är ofta inte så mycket spår av handlingen att finna vid undersökningen av kropp och kläder. Även om man från polisens och domstolarnas sida försöker undvika onödig påfrestande förhör, sätter hänsynen till belysningen av fallet grän-

ser för hur långt man kan gå i att skydda den förfördelade mot obehagliga utfrågningar. Den svarande, som riskerar långt fängelsestraff om han befinns skyldig, har rätt att kräva, att fallet ges en ur rättssäkerhetssynpunkt försvarbar behandling.

Både vid själva förhöret och med tanke på ett mera allmänt stöd i ärendet kan den förfördelade därmed ha behov av hjälp från någon som utslutande ska tillvarata hennes intressen i fallet. Det finns enligt gällande regler inget hinder för att den förfördelade t ex vid förhör har sällskap med en person som hon känner och har förtroende för. Men enligt departementets mening kan det också ofta finnas behov av någon som på förhand är bekant med rättsapparatusens behandling av våldtäktsärenden, och som kan ge hjälp av mera sakkunnig karaktär.

Sådan hjälp bör enligt departementets mening ges i form av advokathjälp som betalas av allmänna medel. Denna ordning bör inledningsvis begränsas till våldtäktsfall. I andra våldsfall än våldtäkt bör man hellre utgå från mer direkt ekonomisk hjälp till den förfördelade.

Departementet är på det klara med att polisundersökningen och domstolsbehandlingen också för offer i andra typer av våldsfall kan vara en stor påfrestning för offren. Men i våldtäktsfall föreligger särskilda omständigheter som enligt departementets mening bör leda till att dessa fall ges en särbehandling.

Ett viktigt förhållande i våldtäktsfall är att handlingen inte är straffbar om kvinnan samtyckt till den eller den svarande trots att hon samtyckt. Under förhöret av kvinnan och bevisföringen i övrigt kommer man därför vid många tillfällen in på hur kvinnan har uppträtt. Från försvarets sida hävdas det ofta att kvinnan var villig att inlåta sig med den svarande eller åtminstone gav intryck av att vara villig. Ett förhör i våldtäktsärenden kan därför utgöra en stor påfrestning för den förfördelade, i synnerhet som man i praktiken ofta går in på hennes tidigare sexuella erfarenheter.

I utkastet till ny strafflag har man med rätta föreslagit begränsningar i möjligheterna att bygga bevisning på den förfördelades tidigare sexuella erfarenheter (lagutkastet § 134). Men det är osäkert hur dessa bestämmelser närmare

kommer att användas i praktiken, och bevisning utifrån karendens sexuella beteende kommer åtminstone i princip att även fortsättningsvis vara tillåten. Något motsvarande är den förfördelade normalt inte utsatt för i andra straffärenden. Och det finns skäl att räkna med att detta är en viktig orsak till att många våldtäktsfall inte blir anmälda till polisen. Se vidare Asta Magni Lykkjen: *Voldtekt. Ei bok om kvinneundertrykking* (1976), s 36 ff.

Remissvaret

Som förut nämnts tillhörde Juridisk Rådgivning för Kvinner de organisationer som gav remissvar på justitiedepartementets förslag.

Vi är självklart ense med justitiedepartementet om att våldtagna kvinnor bör ha rätt till advokathjälp betald av det allmänna. Det finns ett klart behov av detta slags hjälp, eftersom våldtäktsoffret i dag har en svag ställning i rättsapparaten. Detta hänger samman med att de personer som hon möter hos polisen och i domstolen, är präglade av samhällets traditionella inställning till våldtäkt och våldtäktsoffer. Denna hållning innebär en misstro mot och nedvärdering av kvinnor. En advokat kan förhindra att den traditionella inställningen får ett sådant genomslag som den har i dag.

Vi är ense med justitiedepartementet om att den förfördelade själv ska bestämma om hon ska få hjälp av advokat. En sådan hjälp ska vara en rättighet för kvinnan, inte en plikt.

Beträffande reglernas räckvidd menar vi att de även bör omfatta misshandlade kvinnor, eftersom dessa på många sätt riskerar samma behandling i domstolen som våldtäktsoffer.

Det heter i justitiedepartementets förslag att polisen ska informera den förfördelade om hennes rätt till advokat vid anmälningen av fallet. Som vi ser det bör det tilläggas att kvinnan inte har någon skyldighet att låta sig förhöras, innan en advokat finns med. Det är dessutom mycket viktigt att åtalsinstruktionen får kompletterande regler om detta förhållande, så som departementet föreslår. Kvinnan ska informeras om sin rätt till advokathjälp så snart polisen förstår att det handlar om en anmälan om våldtäkt. Det ska framgå av polisrapporten att sådan orientering har getts.

Det bör enligt vår mening domsagovis ut-

arbetas förteckningar på advokater, som är intresserade av att åta sig sådana fall. Vi menar också att den skisserade ordningen med advokatförteckningar bör gälla hela dygnet, inte bara kvällar, nätter och helgdagar.

Det är viktigt att offret får en advokat som hon har förtroende för, eftersom advokaten inte bara ska ge juridisk hjälp utan även fungera som allmänt mänskligt stöd. Kvinnan bör därför vara helt fri i valet av advokat. I områden där det är glest mellan advokaterna kan det till exempel vara aktuellt för kvinnan att välja en advokat som bor ganska långt borta. Vi menar att detta inte kommer att bli någon belastning för rättsapparaten, eftersom det inte kommer att röra sig om så många fall. Där emot kommer valfriheten att betyda väldigt mycket för de få offer som det gäller.

I departementets förslag används beteckningen 'han' om advokaten. Vi föreslår att detta stryks och att man i stället använder beteckningen advokat. Det finns anledning tro att särskilt många kvinnliga advokater är intresserade av att ta på sig sådana fall, och det verkar därför onaturligt att i detta sammanhang använda 'han'.

Det är mycket viktigt att advokatens ställning under huvudförhandlingen regleras i lag. Vi anser det vara väsentligt att advokaten får uttrycklig rätt att både ställa frågor till den förfördelade och avleda irrelevanta frågor till henne. Dessutom menar vi att den förfördelades advokat måste ha rätt att ställa frågor till vittnen och till den åtalade. Dessutom ska advokaten kunna hålla en slutplädering.

Regler om detta är som vi ser det nödvändiga för att den förfördelades intressen ska kunna tillvaratas. Hennes möjlighet att få ersättning, av staten eller svaranden, är bl a abhängig att svaranden döms som skyldig. Det är därför naturligt att offrets advokat i sitt slutinlägg kan komma in på skuldfrågan.

Advokaten ska ge kvinnan den hjälp och det stöd hon behöver i fallet, och om nödvändigt sätta henne i förbindelse med annan sakkunnig hjälp, t ex psykolog. Det är viktigt att hjälpen ges på kvinnans premisser, för annars riskerar man att den föreslagna ordningen inte blir till hjälp utan mer till börda för kvinnan. För övrigt vill vi understryka vikten av att advokaten kontaktas när tidpunkterna för domstols-

förhandlingarna ska fastställas, så att hon/han i praktiken ges tillfälle att tillvarata den fördelades intressen.

Översättning: Gunnar Sandin

SUMMARY

An attempt is made in this article to present two important factors in rape cases. First, the experiences we have gathered in connection with the reporting of rape. Second, our statements as regards the proposition concerning new regulations for counsel aid to rape victims.

Legal Aid to Women (Juridisk Rådgivning for Kvinner) has worked with the legal position of rape victims for a year. In this work, we have primarily directed our attention to the reporting of rape. In Norway, few studies have been carried out in this area. However, there are relatively many rape cases which have been dropped due to lack of evidence or alternatively the case has been with-

drawn. Due to these circumstances, it would seem to be of interest to take a closer look at women's situation when reporting rape.

In December 1980, the Ministry of Justice put forward a bill for new regulations for counsel aid to rape victims. Legal Aid to Women has been one of the organisations which has been given the opportunity to officially respond to this proposition. We believe that there clearly exists a need for this type of aid since rape victims in our society hold a weak position within the legal system. This is in part due to the fact that the officials whom the woman encounters, such as the police and those in court, reflect society's traditional view of rape and rape victims. This view results in mistrust and disparagement of women.

Juridisk Rådgivning for Kvinner
Postboks 6898
St Olavs Plass
Oslo 1
Norway